

Az etnográfia módszertani korlátai és etikai dilemmái

Alice Goffman: *On the Run. Fugitive Life in an American City*¹

Jónás Marianna
mariannajonas14@gmail.com

Majd' a hetvenes évek végéig az amerikai büntető igazságszolgáltatási rendszer alapvetően a rehabilitációs, korrekciós modellt tartotta irányadónak a bűnüldözés tekintetében. Ez részben azt jelentette, hogy hangsúlyos eszközként alkalmazta a felfüggesztett börtönbüntetést a szabadságvesztéssel járó büntetés helyett, védőügyvédek sokaságát foglalkoztatta államilag kirendelt védőként, a felügyelő tisztek munkáját pedig inkább facilitátori, közvetítői szerepként értelmezte, nem a bűnelkövetők szimpla besúgójaként a bűnüldözési szervek felé (Beito–Beito 2008).

A nyolcvanas évektől azonban az úgynevezett 'tough-on-crime' ('kemény fellépés a bűnözés ellen'), azt követően pedig a máig tartó zéró tolerancia elve vált uralkodóvá az amerikai büntetőpolitikában. A zéró tolerancia kriminalizálja a nyomort, és azt büntető jellegű intézkedésekkel kezeli. Ennek következményeként nemcsak egy sor, addig bűncselekménynek nem számító utcai jelenség válik büntethetővé, hanem soha nem látott mértékben növekszik mind a bebörtönzöttek száma, mind pedig az állami rendfenntartást szolgáló apparátus. Az ezredfordulót követően az Egyesült Államok minden idők legmagasabb bebörtönzési rátáját produkálja, hat-szor akkorát, mint Nyugat-Európa, de túlszór Oroszországon is, amelynek pedig köztudottan magasak a bebörtönzési mutatói (Griffith 2012).

A punitatív bűnügyi politika – az általános szegényüldözés mellett – az azóta eltelt több mint három évtizedben a különböző társadalmi csoportok közötti egyenlőtlenségek újratermelésének és konzerválásának egyik leghatékonyabb eszközzé vált (Western–Pettit 2010). A témával kapcsolatban született számos kutatás és beszámoló (Nellis 2016; Black 2016) rámutat arra, hogy aránytalanul magas az afroamerikai feketék száma a bebörtönzöttek között. Felmérések szerint az amerikai feketék bebörtönzési mutatói 2012-ben hétszer nagyobbak voltak, mint fehér társaiké (Griffith 2012), ezenfelül pedig egy megszülető fekete csecsemőnek egy a háromhoz az esélye arra, hogy börtönben kössön ki (Robinson 2015).

A feketék aránytalanul magas és tömeges bebörtönzésének okait firtató munkák különböző megközelítéseket alkalmaznak a jelenség megértéséhez, de egy dologban

1 Goffman, Alice (2014): *On the Run. Fugitive Life in an American City*. Chicago: The University of Chicago Press.

azért egyeznek: egyik sem kizárólag etnográfiai jellegű. Alice Goffman (2014) ily módon egyedülállót alkotott, amikor fejébe vette, hogy az igazságszolgáltatás etnikai/faji jellegű visszasságairól – a börtönipar robbanásszerű fellendülésével összefüggésben (Wacquant 1999) – első kézből, on-the-ground jelleggel az etnografikus írás műfajában számol be. Emellett, a tudományos világban nagy port kavaráó könyv sokak szerint azért is üttörő, mert az etnográfiát egyfajta nem tudományos, ám annál inkább emészthető, tudósító stílussal ötvözi; néhány kivételtől eltekintve nem támaszkodik a területtel összefüggésbe hozható tudományos munkákra.

A szerző állítása szerint a szereplők perspektíváján keresztül kívánja értelmezni a börtönrobbanás – a nyolcvanas években elterjedt büntetőpolitika eredményeként hatalmasra duzzasztott büntetés-végrehajtási intézetek és az elítéltek száma – mögött megbúvó rejtett rendőrségi gyakorlatot, amely döbbenetes intenzitással kontrollálja és felügyeli a philadelphiai gettó lakóit. Goffman főként a leíró és értelmező etnográfiai írást alkalmazva tárja elénk a vársorészben élők mindennapjaiba és teljes kapcsolati rendszerébe beszivárgó rendőri jelenlét következményeit.

Ez a recenzió igyekszik körüljárni a könyv műfaja, illetve tartalmi kérdései körül kialakult tudományos vitát, majd számba veszi az ezekkel kapcsolatban felmerülő etikai és módszertani dilemmákat. Először azonban nagyon röviden áttekintem a posztmodern mozgalom hatását az antropológia módszertanára, értékeire és gondolatvilágára, ami később segítségemre lesz a fent említett kérdések számbavételében.

A posztmodern fordulat és a vele járó episztemológiai válság alapjaiban kérdőjelezi meg a tudományág módszertanát és képességét az elfogulatlan tudás létrehozására. Világossá teszi, hogy az antropológiai tradíció a Nyugat vívmánya, és a Nyugat úgynevezett etnologikáját (*ethno-logic*) képviseli (Naugle–Hanson 1992). Ennélfogva megkérdőjelezi a tudományos módszertan képességét az objektív valóság és igazság ábrázolására, és szembesíti a tudományág kulturális imperializmusával is. A kultúráról mint az antropológia és etnográfia vizsgálódásának tárgyáról megállapítja, hogy jelentős szerepet játszik az úgynevezett másítás (*othering*) létrehozásában (Abu-Lughod 1991). Ezzel együtt pedig felhívja a figyelmet a másítás során formálódó 'én-másik' (*self-other*) binaritásra ('én' mint kutató, a 'másik' mint kutattott), amely elkerülhetetlenül magában hordozza az aszimmetrikus viszony létrejöttét (uo.). Ezzel arra mutat rá, hogy a tudományág gyarmatosítást kiszolgáló történelmi öröksége a „mást” – a gyarmatosított területeken élő népcsoportokat, azok kultúráját, hatalmi berendezkedését stb. – az antropológiai kutatások szerint alacsonyabb rendűnek, ősiinek, időtlennek, változatlanak, irracionálisnak, primitívnek ábrázolja, végső soron pedig a hatalmi hierarchiában a status quo igazolására használja.

A posztmodern mozgalom azonban nemcsak szembesíti az antropológiát a bűnrészességgel a nyugati és a nem nyugati társadalmak között máig fennálló egyenlőtlenség kialakításában, hanem megoldásokat és eszközöket is kínál egy egyenlőbb,

autentikusabb antropológia létrejöttéhez. Annál is inkább szükség van erre, mivel az antropológia máig az alapvetően marginalizált, hatalom nélküli és/vagy etnikai csoportok kultúráját kutatja. Ez a gyakorlat eleve predestinálja a hatalmi viszonyokat kutatott és kutató között. Részben azért, mert ezek a csoportok helyzetüknél fogva úgymond nem tudnak visszabeszélni, tehát a kutató többé-kevésbé egyedül uralja a csoportról alkotott tudást, másrészt azért, mert az etnográfus elkerülhetetlenül be van csatornázva különféle gazdasági, társadalmi és politikai szervezetek vérkeringésébe, ami tovább növeli hatalmát a marginalizált csoporttal szemben (Abu-Lughod 1991).

Az elkövetkezendőkben olyan, a reflexív fordulat (*reflexive turn*) következményeként kialakult fogalmak/megközelítések mentén próbálom körbejárni a könyv kapcsán felmerülő etikai és módszertani dilemmákat, mint a pozicionalitás, a reflexió, a hitelesség, az elszámoltathatóság és a tudományos felelősségvállalás.

Alice Goffman a Pennsylvaniai Egyetem elsőéves szociológushallgatójaként a városi etnográfia kurzusa keretében találkozik először első közvetítőjével. Ez adja később az apropót ahhoz, hogy közvetítője unokáinak korrepetálása során bemutassák a majdani kutatás középpontjában álló csoport egyik tagjának. A szerző időt és fáradságot nem kímélve, fokozatosan jut el a kutatni kívánt csoporthoz egy philadelphiai afroamerikaiak által lakott gettóba, amelyet a vizsgált közösség védelme érdekében később hatodik utcának neveznek el. Azonban már a terepre történő bejutás sem zajlik az etnográfus valódi szándékát és érdekeit elfedő manőverezés nélkül, bizonyos esetekben pedig kifejezetten arra használja adatközlőit, hogy elhárítsa az akadályokat terepen maradásának útjából. Például akkor, amikor felajánlja, hogy korrepetálja a fekete közösség rászoruló fiataljait, miközben valódi szándéka az, hogy közelebb kerüljön a kutatni kívánt csoporthoz, vagy akkor, amikor elmegy randevúzni egy környékbeli fekete fiúval, kizárólag azért, hogy elejét vegye a vele kapcsolatban felröppenő pletykának, miszerint pedofil. Ennek lehetünk tanúi továbbá akkor is, amikor csak hónapokkal később mondja el adatközlőjének, tulajdonképpen miért is lóg vele, bár ebben az esetben sem mond igazat a kutatás műfaját illetően.

A felvetés természetesen nem a szerzőt kívánja ostromozni, inkább olyan, általánosabb természetű diszciplínát érintő problémákra akarja felhívni a figyelmet, amelyek a vizsgált csoport és a kutató között felmerülhetnek. Felvetődik a kérdés: ha a szerző már az elején előáll eredeti szándékával, vajon zöld utat kapott volna? Több mint valószínű, hogy nem. Ez pedig elvezet minket a reflektív antropológia egyik kulcsmegközelítéséhez, a pozicionalitáshoz (*positionality*). Úgy tűnik, a terephez való hozzáférés, illetve a hozzáférés megtagadásától való félelem, nem utolsósorban pedig a valós szándék közlése esetén a valóság (a másik fél) befolyásolásától való félelem, ellehetetlenítheti a hiteles adatgyűjtést, folyamatos alakoskodásra és a közösség tárgyiasítására készíti a szerzőt.

Ezzel a problémával azonban nincs egyedül, a fent említett példák sokakkal előfordulnak terepen, a kérdés csupán az, hogyan lehetséges-e ezt másképp csinálni.

A reflexív antropológia nemcsak abban lehet segítségére a kutatónak, hogy újra és újra rákérdezzen saját kulturális előítéleteire azok hatásának kiküszöbölése érdekében, hanem abban is, hogy elhelyezze magát az 'én' és a 'másik' különbségtétel létrehozásának folyamatában. Ezzel párhuzamosan pedig ahhoz is hozzásegíthet, hogy az etnográfus tudomásul vegye a kutatási terep esetenként felmerülő határait.

A másik felmerülő kérdés a könyv kapcsán, hogy van-e joga az etnográfusnak a másik helyett beszélni. Vajon az érintett közösség tagjai elmesélték volna nekünk a történetüket, kockáztatva, hogy fény derül azokra a túlélési stratégiákra, amelyeket adott esetben családjuk, szerelmük, gyermekük védelmére használnak egy végtelenségig kontrolálló, megszálló hatalomként érzékelt rendőrséggel szemben? Ebből adódik a következő etikai kérdés: 'ki beszél kihez' (*who speaks for whom*), vagyis inkább ki akar beszélni kihez?

Goffman tisztában van azzal, hogy könyve megjelenésével óriási veszélynek teszi ki azt a közösséget, ahol – elmondása szerint – otthonra és barátokra lelt. Erre részben az a válasza, hogy egyaránt anonimizálja a szereplőket és a városrészt. Másrészt úgy konstruálja a szereplők életének történéseit, hogy azok ne legyenek felismerhetőek sem a közösség, sem pedig a nagyközönség számára. Ezt úgy oldja meg, hogy szándékosan felcseréli a szereplők nevét, életkorát, munkáját, lakóhelyét és részvételüket a különböző eseményeken. Ezért fordulhat elő, hogy egy 2007-ben elhunyt barát 2009-ben újra szereplőjévé válik a történéseknek. Ennél a pontnál juthat el odáig az olvasó, hogy úgy érzi, átverték, és egyáltalán nem bízik a könyv valóságtartalmában.

Goffman válasza a helyzetre mindazonáltal részben összhangban van az etnográfia etikai kritériumaival, hiszen nem csinál mást, mint megvédi a közösséget, amelyről ír. Azonban ez ismételten felhívja a figyelmet a tudományág korlátaira, sőt felvetődik a hiteles reprezentáció kérdése is. Szerintem nem az a legnagyobb probléma a könyvvel, hogy képtelenség követni, vagy hogy teljesen lehetetlen bárminemű tényszerűséget számon kérni rajta (*fact-check*), vagy hogy a gyanú szerint az író készpénznek veszi a szereplők állításait, anélkül, hogy azokat maga ellenőrizte volna, hanem mindezek hatása az olvasóközönségre, annak visszahatása pedig a történet hitelességére.

Alice Goffman az elhallgatott valóság feltárásával abban a reményben tárja elénk testközelből a rendőrség/bíróság bebörtönzési gyakorlatát, hogy azzal egy esetleges politikai intézkedést ösztönözzön. Ehelyett – miután azzal a feloldhatatlan problémával találja magát szemben, hogy egyszerre leplezzen le és fedjen fel, amellyel per se már a kutatás kezdetén is tisztában lehetett –, olyan könyvet sikerült alkotnia, amelynek a valóságtartalma, ezáltal a hitelessége, a végtelenségig vitatott. Ez esetben pedig kérdés, hogy egy ennyire követhetetlen adatkezelési módszerrel lehetett-e bármi esély arra, hogy egyrészt hitelesen reprezentálja a szereplők életét és magát a jelenséget, másrészt egy feje tetejére állított valóságábrázolástól mennyire lehetett politikai intézkedést remélni. Illetve itt előkerül a tudományos felelősségvállalás

lás kérdése is. Az jól látható az elmúlt évek történéseiből – a rendőrség által főként afroamerikaiak ellen elkövetett emberölések –, hogy a rendőrség/igazságszolgáltatás és az amerikai feketék közötti viszony távolról sem felhőtlen, és az is, hogy ez végtelenségig megosztja az amerikai társadalmat. Eközben pedig előállni egy olyan könyvvel, amely – az etnográfia etikai kódexe miatt – nem tud hiteles forrásként szolgálni egy ilyen jelentőségű és ennyire megosztó társadalmi ügyben, káros lehet mind a vizsgált közösségre, mind pedig tágabb, társadalompolitikai értelemben is.

Záró felvetésként érdemes egy kicsit foglalkozni a könyvet jellemző ahistorikus-sággal.

Az előszón kívül és a bevezetés első két oldalától eltekintve – ami még így is csak összesen hat oldal – szinte teljesen hiányzik a könyvben felmerülő különféle társadalmi folyamatok kontextualizálása. A szerző nem segíti az olvasót abban – az aktuális események leírásán, értelmezésén és következményeinek ismertetésén túl –, hogy megértse, milyen tágabb értelemben vett politikai, gazdasági és társadalmi okok vezethetnek a műben feltárt jelenségekhez. Például a gettó kialakulásának történetét is csak az egyik szereplő szemszögéből írja le, amelynek fókuszában a sopánkodás áll, ráadásul azt próbálja érzékeltetni, hogy az egykor virágkorát élő városrész – kevés feketével – csupán azért gettósodott el és lett veszélyes hely, mert egy szegényebb fekete réteg jelent meg. A strukturális problémák figyelmen kívül hagyásával a történet így csupán azt üzeni, hogy a bajt a bőrszín és a társadalmi helyzet okozta. Egy másik példa erre a könyv burkolt alapfelvetése, miszerint az afroamerikai férfiak példa nélküli bebörtönzési mutatói arra szólnak, hogy a hatvanas évek polgárjogi mozgalma során kiharcolt változások – mint például a szavazati jog, a szabad mozgás joga, a felsőoktatáshoz való hozzáférés stb. – soha ne lépjenek életbe a valóságban. Azonban semmiféle elméleti-történelmi megalapozása nincs ennek az állításának, és a tulajdonképpeni eset (*case*) sem mint az állítás alátámasztása szerepel a könyvben – ezért mindez a kontextus és történelmi háttér nélkül csak egy lebegő, semmit nem bizonyító burkolt utalás marad.

Összefoglalva, az *On the Run Fugitive Life in an American City* a legkevésbé sem szórakoztató olvasmány, inkább nagyon szomorú és egyben rendkívül aggasztó láttelepe az Amerikai Egyesült Államok máig fennmaradó faji egyenlőtlenségeinek. Az etnográfának, ha nem is a legbecsesebb, de kétséget kizáróan talán az egyik legbátrabb vállalatát tarthatja az olvasó a kezében, amennyiben kedvet kapott hozzá. Mindaz, amit a recenzió a könyv hibájául rótt fel vagy a tudományág etikai szabályait számba véve kért számon, könnyen lehet, hogy az átlagolvasó számára teljesen észrevétlen marad. Ha azonban az olvasónak is hasonló dilemmái támadnának, garantáltan túl tud majd rajtuk lépni, ugyanis a terepen gyakorlatilag tini kora óta otthonosan mozgó és az írás terén sem elhanyagolható írói vénával rendelkező antropológus zseniális érzékkel szemlélteti a hatalom, a kontroll és a megfélemlítés pusztító hatását egy egyébként is erősen megbélyegzett csoport életére. Hogy mihez kezd a kutató a jórészt jogos kritikával, befolyásolja-e ez a következő téma

megválasztásában, vagy akár változtat-e a szöveg műfaján, hogy egy horizontálisabb problémamegközelítés keretében pontosabb képet tudjon festeni egy-egy társadalmi problémáról, azt a jövő dönti majd el.

Irodalom

- Abu-Lughod, L. (1991): *Writing Against Culture*. In Fox, R. (ed.): *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Santa Fe, NM: School of American Research Press, 137–162.
- Beito, D. T. – Beito L. R. (2008): Isabel Paterson, Rose Wilder Lane, and Zora Neale Hurston on War, race, the state, and liberty [recenzió]. *The Independent Review*, 12(4): 553–573. http://www.independent.org/pdf/tir/tir_12_04_4_beito.pdf (utolsó letöltés: 2017. 09. 22.).
- Black, W. K. (2016): Policing as a tool of systematic racism. *New Economic Perspectives*, July 31. <http://neweconomicperspectives.org/2016/07/policing-tool-systemic-racism.html> (utolsó letöltés: 2017. 09. 22.).
- Goffman, A. (2014): *On the Run Fugitive Life in an American City*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Griffith, N. (2012): Racism in the criminal justice system. BA-szakedolgozat. California Polytechnic State University. <http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1080&context=socssp> (utolsó letöltés: 2017. 09. 22.)
- Naugle, D. – Hanson, J. (1992): *A/Antropology*. http://www3.dbu.edu/naugle/pdf/postmodern_anthropology.pdf (utolsó letöltés: 2017. 09. 22.).
- Nellis, A. (2016): The color of justice: Racial and ethnic disparity in state prisons. The Sentencing Project, Research and Advocacy for Reform [Kutatási jelentés]. <http://www.sentencingproject.org/wp-content/uploads/2016/06/The-Color-of-Justice-Racial-and-Ethnic-Disparity-in-State-Prisons.pdf> (utolsó letöltés: 2017. 09. 22.).
- Quigley, B. (2016): 40 Reasons why our jails are full of black and poor people. *Huffington Post*, The Blog by Bill Quigley, 06/02/2015 [blogbejegyzés]. http://www.huffingtonpost.com/bill-quigley/40-reasons-why-our-jails-are-full-of-black-and-poor-people_b_7492902.html.
- Robinson, M. A. (2017): Black bodies on the ground: Policing disparities in the African American community – An analysis of newsprint from January 1, 2015, through December 31, 2015. *Journal Of Black Studies*, 48(6): 551–571.
- Wacquant, L. (1999): *A nyomor börtönei. A zéró tolerancia világméretű terjedése*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Western, B. – Pettit, B. (2010): Incarceration and Social Inequality. *Dædalus*, 139(3): 8–19.